

دانشکده اصول الدین
osool al din college
غیر دولتی - غیر انتفاعی

دانشکده اصول الدین

شعبه تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته علوم قرآن و حدیث (M.A)

موضوع

بررسی نظام پاداش و کیفر الهی در آیات قرآن کریم

استاد راهنما:

دکتر سید محسن میرباقری

استاد مشاور:

دکتر مجید معارف

نام نگارنده:

نقیسه ابراهیمی

سال تحصیلی ۹۰-۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده اصول الدین

شعبه تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته علوم قرآن و حدیث (M.A)

موضوع

بررسی نظام پاداش و کیفر الهی در آیات قرآن کریم

استاد راهنما:

دکتر سید محسن میرباقری

استاد مشاور:

دکتر مجید معارف

نام نگارنده:

نفسه ابراهیمی

سال تحصیلی

۹۰ - ۹۱

سپاسگزاری

الحمد لله رب العالمين

سپاس خداوند را که به موجب نعمتهایی که به ما ارزانی داشت، بر ما منت نهاد و انسانهای وارسته‌ای را در سر راه ما قرار داد تا با ارشادهایشان راه کمال را طی کنیم. در این جا بر خود لازم می‌دانم از استادان ارجمندم تقدیر و تشکر نمایم. از زحمات گرانبگر استاد راهنمای محترم جناب آقای دکتر سید محسن میر باقری که با راهنمایی‌های اساسی و ارزشمند، راه‌گشای من در به ثمر رسیدن این پایان‌نامه بودند، از استاد مشاور محترم جناب آقای دکتر مجید معارف که طی مراحل پایان‌نامه با راهنمایی‌ها و مشاوره‌های ارزشمند خویش مرا یاری نمودند و روش علمی نگارش پایان‌نامه را در اختیار من گذاشتند، از مدیر محترم گروه جناب آقای دکتر غلامحسین تاجری نسب که از ابتدای تحصیلاتم در این مقطع مشوق بنده بوده و از هیچ کوششی فروگذار نمودند و با توجه به شرایطی که برای ما پیش آمد به اتفاق شورای محترم وقت کافی را در اختیار ما گذاشتند. از ایشان و از یکایک اعضای شورا صمیمانه سپاسگزارم. و از سایر استادان که در طول مدت تحصیل از محضرشان کسب فیض نمودم از جمله استادان ارجمند آقایان دکتر پهلوان، دکتر آذر شب، دکتر مستفید، دکتر قندهاری، دکتر هدائی و استاد ارجمند آیت الله جاویدان تشکر نموده و از خداوند متعال توفیق روزافزون همه این عزیزان را خواستارم.

همچنین از پدر و مادر عزیز و مهربانم که با دعاهای همیشگی‌شان پشتیبانم بوده‌اند و از همسر عزیزم که در طول دوره تحصیلاتم، با وجود سخته‌های فراوان، همراه من بوده و در مراحل آماده‌سازی پایان‌نامه نیز کمک‌های زیادی به من نمودند، تقدیر و تشکر می‌کنم. همینطور از فرزندانم فاطمه خانم و محمد حسین کوچک که با صبوری زیاد، من را در پشت سر گذاشتن این مرحله یاری دادند کمال تشکر را دارم و از خدای مَنّان برای همگی‌شان عاقبت به خیری مسئلت می‌کنم.

تقدیم به :

این اثر ناچیز را چون ران ملخی خرد به پیشگاه
سلیمان زمان و قطب عالم امکان حضرت ولی
عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) تقدیم
می‌دارم.

چکیده

از آن جایی که انسان ذاتاً همواره در فکر جلب لذت و نعمت است و در اندیشه‌ی دفع الم و نعمت؛ وقتی به پاداش و کیفر الهی ایمان می‌آورد و به این باور می‌رسد که پاداش و کیفر الهی در تمام مراحل زندگی و پس از دنیا و به طور اتم و اکمل در آخرت وجود دارد، دیگر ممکن نیست بی تفاوت از کنار این مسائل بگذرد. زیرا که همان غرایز و نیروهایی که آدمی را در مورد جلب منافع و دفع مضار دنیوی به فعالیت وامی‌دارد، در زمینه‌ی نعمت و نعمت آخرت نیز همان نیروها منشأ فعالیت‌اند.

در این تحقیق سعی شده به سؤال‌ها یا شبهاتی که در ذهن بسیاری از افراد در خصوص زمان، مکان، کیفیت و نوع پاداش و کیفر الهی مطرح است، پاسخی که مبتنی بر آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصومین علیهم السلام باشد، داده شود و با نگاه قانون‌مند به مسئله پاداش و کیفر الهی و کشف نظام مطرح شده در قرآن کریم در این زمینه به بررسی این مسئله پرداخته شده است.

در این راه، نظام پاداش و کیفر الهی در دنیا به صورت همه جانبه و نظام پاداش و کیفر پس از دنیا مرحله به مرحله بررسی شده است.

از آن جا که خدای رحمان به اقتضای حکمت و عدالتش انسان و جهان را بیهوده نیافریده و مؤمنان و ظالمان با هم برابر نیستند، پس پاداش و کیفر الهی هم در دنیا و هم پس از دنیا و در آخرت در جریان است و پاداش و کیفر در دنیا هم شامل امت‌ها و هم شامل فرد فرد انسان‌هاست و از آن جا که جهان آخرت دو جنبه‌ی روحانی و جسمانی دارد، پاداش و کیفر در جهان آخرت هم هر دو جنبه را در بر دارد، ولی در این نظام، رحمت الهی بر غضب او غلبه دارد و شفاعت نیز شامل حال افرادی که شایستگی آن را دارند، می‌شود.

کلید واژه‌ها: پاداش، کیفر، دنیا، مرگ، برزخ، آخرت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	- فصل اول: کلیات و مفاهیم
۴	۱-۱- طرح مسئله
۴	۲-۱- هدف از انجام تحقیق
۵	۳-۱- سابقه‌ی تحقیق
۵	۴-۱- فرضیه‌ها
۶	۵-۱- روش تجزیه و تحلیل و استدلال
۶	۶-۱- جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق
۶	۷-۱- واژه‌شناسی
۹	- فصل دوم: توصیف و فلسفه‌ی نظام پاداش و کیفر الهی
۱۰	۱-۲- توصیف نظام پاداش و کیفر الهی
۱۷	۲-۲- فلسفه نظام پاداش و کیفر الهی
۱۷	۱-۲-۲- زندگی دنیا دوره‌ای برای آزمون
۲۰	۲-۲-۲- هدفداری نظام آفرینش از نگاه قرآن کریم
۲۲	۳-۲-۲- عدم تساوی مؤمنان نیکوکار و ظالمان بدکار براساس عدل الهی
۲۵	۴-۲-۲- ضروری بودن نظام پاداش و کیفر الهی
۲۶	۵-۲-۲- محدودیت دنیا جهت اجرای کامل نظام پاداش و کیفر و ضرورت وجود عالم آخرت
۳۰	- فصل سوم: نظام پاداش و کیفر الهی در دنیا
۳۱	۳-۱- مقدمه
۳۴	۳-۲- پاداش و کیفرهای جمعی (اقوام در قبال پیامبران الهی)
۳۵	۳-۲-۱- آغاز پاداش و کیفر با آمدن پیامبران و رسمیت یافتن مدرسه
۳۶	۳-۲-۲- عدم نزول عذاب الهی قبل از آمدن پیامبران
۳۸	۳-۳- عذاب الهی در صورت تخلف مردم و تکذیب پیامبران
۳۸	۳-۳-۱- مسیر عذاب‌های الهی
۳۹	۳-۳-۲- عدم تعجیل خداوند در انجام عذاب الهی
۴۰	۳-۳-۳- عذاب‌های کوچک و مقطعی برای تنبه
۴۰	۳-۳-۴- رها کردن به حال خود در صورت عدم تنبه و عذاب پایانی
۴۱	۳-۳-۵- اظهار تأسف خدای رحمان از عدم تنبه و عدم بازگشت به ایمان در هنگام دیدن عذاب

- ۴۲ ۳-۳-۶- عفو و رحمت الهی در صورت توبه و ایمان حتی در آخرین لحظه
- ۴۲ ۳-۴-۴- پاداش‌های جمعی
- ۴۳ ۳-۴-۱- نزول برکات در صورت ایمان و تقوای اقوام
- ۴۴ ۳-۴-۲- رحمت الهی بر قوم نوح
- ۴۴ ۳-۴-۳- رحمت الهی بر طالوت
- ۴۵ ۳-۴-۴- نعمت‌های خدا بر بنی اسرائیل و سرکشی و نافرمانی آن‌ها
- ۴۵ ۳-۴-۵- رحمت‌های الهی بر امت اسلامی
- ۴۸ ۳-۴-۶- حکومت روی زمین
- ۴۹ ۳-۵- کیفرهای جمعی
- ۵۰ ۳-۵-۱- تفرقه در بین امت و وقوع جنگ و خونریزی
- ۵۱ ۳-۵-۲- کیفرهای دنیایی قوم یهود
- ۵۲ ۳-۵-۳- عذاب الهی برای قوم موسی
- ۵۳ ۳-۵-۴- نزول بلاهای طبیعی برای فرعونیان
- ۵۴ ۳-۶- پاداش‌های فردی
- ۵۵ ۳-۶-۱- پاداش اهل تقوا، روزی از جایی که گمان ندارند
- ۵۶ ۳-۶-۲- عدم تضييع اجر دنیایی محسنین
- ۵۶ ۳-۶-۳- ولایت و نصرت الهی
- ۵۸ ۳-۶-۴- زندگی شایسته و پاکیزه
- ۵۸ ۳-۶-۵- سهل و آسان شدن امور برای آن‌ها
- ۵۹ ۳-۶-۶- مضاعف شدن سرمایه‌ها
- ۶۰ ۳-۶-۷- رحمت الهی بر مؤمنان
- ۶۱ ۳-۶-۸- استغفار ملائکه برای مؤمنان
- ۶۱ ۳-۶-۹- سعادت‌مندی و رستگاری
- ۶۲ ۳-۶-۱۰- عاقبت نیکو
- ۶۳ ۳-۶-۱۱- آرامش و سکینه در زندگی
- ۶۳ ۳-۶-۱۲- محبوبیت در بین خلق
- ۶۵ ۳-۶-۱۳- دوری از ترس و اندوه
- ۶۵ ۳-۷- کیفرهای فردی
- ۶۶ ۳-۷-۱- معیشت ضنک
- ۶۶ ۳-۷-۲- خشم و غضب الهی
- ۶۷ ۳-۷-۳- محرومیت از محبت پروردگار

۶۸	۳-۷-۴- مورد لعن خداوند واقع شدن
۶۹	۳-۷-۵- رسوایی و ذلت در دنیا
۷۱	۳-۷-۶- باقی ماندن در وادی گمراهی و سرگردانی
۷۲	فصل چهارم: نظام پاداش و کیفر الهی پس از دنیا
۷۳	- مقدمه
۷۳	۴-۱- نظام پاداش و کیفر در هنگام مرگ
۷۶	۴-۱-۱- حالات گوناگون انسان‌ها در لحظه‌ی مرگ
۷۸	۴-۱-۲- توبه و ندامت هنگام مرگ
۸۰	۴-۱-۳- درخواست تأخیر موت
۸۲	۴-۲- بررسی نظام پاداش و کیفر الهی در برزخ
۸۵	- ویژگی‌های عالم برزخ
۸۶	۴-۲-۱- سؤال قبر
۸۷	۴-۲-۲- بازپرسی همگانی نیست
۸۷	۴-۲-۳- فشار قبر
۹۰	۴-۲-۴- برزخ و آثار اعمال
۹۱	۴-۲-۵- جایگاه ارواح در برزخ
۹۵	۴-۲-۶- ارتباط ارواح با خویشان و دوستان نوعی پاداش و کیفر برزخی
۹۵	۴-۲-۷- بردن سود یا زیان از آثار اعمال، پس از مرگ
۹۷	فصل پنجم: نظام پاداش و کیفر الهی در آخرت
۹۸	- مقدمه
۹۹	۵-۱- نظام پاداش و کیفر در محشر
۱۰۰	۵-۱-۱- نفخ صور دوم
۱۰۰	۵-۱-۲- قیام همگانی
۱۰۲	۵-۱-۳- روشن شدن زمین
۱۰۲	۵-۱-۴- قرارداد کتاب
۱۰۳	۵-۱-۴-۱- نامه اعمال
۱۱۲	۵-۱-۵- حضور پیامبران و شاهدان
۱۱۳	۵-۱-۶- دیدن اعمال
۱۱۶	۵-۱-۷- قضاوت براساس حق و به دور از ستم
۱۱۹	۵-۱-۸- عادلانه بودن عذاب طولانی آخرت
۱۲۰	۵-۱-۹- بازپرداخت اعمال

- ۱۲۱ - کیفر الهی نسبت به انواع گناهان
- ۱۲۲ ۵-۲- جهنم و عذاب‌های آن
- ۱۲۲ ۵-۲-۱- عذاب‌های جسمانی
- ۱۲۲ ۵-۲-۱-۱- غذا
- ۱۲۳ ۵-۲-۱-۲- آشامیدنی
- ۱۲۴ ۵-۲-۱-۳- نسیم سوزان و سایه‌ای از دود
- ۱۲۵ ۵-۲-۱-۴- تنگی مکان
- ۱۲۵ ۵-۲-۱-۵- محدودیت
- ۱۲۵ ۵-۲-۱-۶- چهره‌ی عبوس و نازیبا
- ۱۲۶ ۵-۲-۱-۷- لباس
- ۱۲۶ ۵-۲-۲- عذاب‌های روحی و روانی
- ۱۲۷ ۵-۲-۲-۱- برخورد منفی و شدید فرشتگان
- ۱۲۷ ۵-۲-۲-۲- تخفیف نداشتن عذاب
- ۱۲۷ ۵-۲-۲-۳- تحقیر و سرزنش فراوان
- ۱۲۸ ۵-۲-۲-۴- درگیری جهنمیان با یکدیگر
- ۱۲۸ ۵-۲-۲-۵- درگیری جهنمیان با شیاطین
- ۱۲۹ ۵-۲-۲-۶- حجاب از پروردگار
- ۱۲۹ ۵-۳- گناهان کبیره
- ۱۲۹ ۵-۳-۱- کفر
- ۱۳۰ ۵-۳-۲- شرک
- ۱۳۱ ۵-۳-۳- نفاق
- ۱۳۱ ۵-۳-۴- ظلم
- ۱۳۲ ۵-۳-۵- استکبار
- ۱۳۲ ۵-۳-۶- عصیان و تعدی از حدود الهی
- ۱۳۳ ۵-۳-۷- اسراف و تبذیر
- ۱۳۳ ۵-۳-۸- عیب جویی و هرزه زبانی
- ۱۳۴ ۵-۳-۹- برخی از گناهان کبیره که سبب جهنمی شدن می شود در روایات
- ۱۳۷ ۵-۴- احباط
- ۱۳۸ - موارد احباط در قرآن کریم
- ۱۳۸ ۵-۴-۱- ارتداد پس از ایمان
- ۱۳۸ ۵-۴-۲- شرک مقارن با عمل

- ۱۳۹ ۵-۴-۳- ناخشنودی از فرامین الهی
- ۱۳۹ ۵-۴-۴- درافتادن با پیامبر اکرم (ص)
- ۱۴۰ ۵-۴-۵- رعایت نکردن ادب در محضر پیامبر اکرم (ص)
- ۱۴۰ ۵-۴-۶- دنیا محوری
- ۱۴۰ ۵-۴-۷- انکار نبوت و آخرت
- ۱۴۱ -گناهای که حبط موضعی به بار می آورند
- ۱۴۱ ۵-۴-۸- حبط اجر صدقه بر اثر منت
- ۱۴۱ ۵-۴-۹- حبط اجر صبر بر اثر بی تابي و جزع
- ۱۴۱ ۵-۵- خلود در نار
- ۱۴۲ ۵-۵-۱- کافران
- ۱۴۲ ۵-۵-۲- منافقان
- ۱۴۳ ۵-۵-۳- آن‌ها که غرق گناهند
- ۱۴۳ ۵-۵-۴- کسانی که عمداً مرتکب قتل می‌شوند
- ۱۴۴ ۵-۵-۵- رباخواران
- ۱۴۴ ۵-۵-۶- ظالمان و ستمگران
- ۱۴۶ ۵-۶- گناهان صغیره
- ۱۴۸ ۵-۷- تکفیر
- ۱۵۱ ۵-۸- تبدیل سیئات به حسنات
- ۱۵۳ ۵-۹- عفو و بخشش همه گناهان
- ۱۵۴ - پاداش های الهی نسبت به انواع حسنات
- ۱۵۵ ۵-۱۰- بهشت و نعمت های آن
- ۱۵۵ ۵-۱۰-۱- نعمت‌های مادی و جسمانی
- ۱۵۵ ۵-۱۰-۱-۱- میوه‌ها و خوراکی‌ها
- ۱۵۶ ۵-۱۰-۱-۲- آشامیدنی‌ها
- ۱۵۷ ۵-۱۰-۱-۳- لباس‌ها، زینت‌ها، تکیه‌گاه‌ها، منظره‌ها
- ۱۵۹ ۵-۱۰-۱-۴- همسران پاکیزه
- ۱۶۰ ۵-۱۰-۲- نعمت های معنوی بهشت
- ۱۶۰ ۵-۱۰-۲-۱- آمدن بهشت به سوی متقین
- ۱۶۱ ۵-۱۰-۲-۲- استقبال از بهشتیان توسط ملائک
- ۱۶۱ ۵-۱۰-۲-۳- ابلاغ سلام پروردگار به اهل بهشت
- ۱۶۱ ۵-۱۰-۲-۴- عدم خوف و حزن

۱۶۲	۵-۱۰-۲-۵- عدم وجود دروغ و گناه
۱۶۲	۵-۱۰-۲-۶- عدم فرسودگی، پیری، ضعف و مرگ
۱۶۲	۵-۱۰-۲-۷- وجود امنیت به معنای تام کلمه
۱۶۲	۵-۱۰-۲-۸- هماهنگی و همدلی
۱۶۳	۵-۱۰-۲-۹- شادی و خوشدلی
۱۶۳	۵-۱۰-۲-۱۰- تکریم شخصیت بهشتیان
۱۶۳	۵-۱۰-۲-۱۱- زندگی رضایت بخش
۱۶۴	۵-۱۰-۲-۱۲- احساس خشنودی خدا
۱۶۴	۵-۱۰-۲-۱۳- نزدیکی به خداوند
۱۶۵	۵-۱۱- خلود در بهشت
۱۶۵	- موادی که سبب خلود در بهشت می شود
۱۶۶	۵-۱۱-۱- ایمان و نیکوکاری
۱۶۶	۵-۱۱-۲- پرهیزگاری
۱۶۷	۵-۱۱-۳- جهاد و تلاش در راه خدا
۱۶۸	۵-۱۱-۴- اطاعت از خدا و رسول
۱۶۸	۵-۱۲- مواردی که اجر ویژه دارند: اجر کبیر، اجر حسن، اجر غیر ممنون، اجر کریم، اجر عظیم
۱۷۱	فصل ششم: چند نکته
۱۷۲	۶-۱- مضاعف بودن اجر حسنات و برابری کیفر با سیئات
۱۷۴	۶-۱-۱- رزق بی حساب
۱۷۵	۶-۲- حق الناس و راه پاک شدن از آن
۱۷۶	۶-۲-۱- حدود و موارد حق الناس
۱۷۸	۶-۳- شایستگی شفاعت، پاداش برخی اعمال
۱۷۸	۶-۳-۱- تعریف شفاعت
۱۷۸	۶-۳-۲- شفاعت در قرآن
۱۷۹	۶-۳-۳- شفاعت در روایات
۱۸۱	- نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۸۳	- منابع

مقدمه

انسان برای طی مسیر عبودیت و بندگی و رسیدن به تکامل، راه پر فراز و نشیبی پیش روی دارد و نیازمند راهنماست. بدین منظور خداوند متعال دو راهنما برای او قرار داده است: عقل و حجت‌های الهی. پیامبران و اوصیای ایشان، با وجود تمام تلاش‌های خود در راه هدایت بشر و تهذیب جامعه انسانی، موفق به اصلاح همگان نشدند و همواره در کنار افراد صالح، افراد شرور بوده‌اند. عقل حکم می‌کند که این دو گروه با هم مساوی نباشند و هر یک باید به جزای اعمال خود برسند. قرآن کریم می‌فرماید: ﴿أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ﴾^۱؛ «آیا کسی که باایمان باشد همچون کسی است که فاسق است؟! نه، هرگز این دو برابر نیستند».

پاداش و کیفر یک قاعده عقلی و شرعی است و خداوند برای هر طاعتی اجر و پاداش و برای هر عمل زشتی عقاب و کیفر قرار داده است. مسئله اصلی چگونگی انجام این امر است. در حکمت الهی اصل در انجام این امر بر قیامت بنا نهاده شده است. ولی جزا در دنیا هم می‌تواند نمود داشته باشد. البته بدیهی است که در دنیا به دلیل محدودیت‌های آن امکان محقق شدن این امر به شکل کامل وجود ندارد و این با عدل الهی ناسازگار است، چرا که به هر کس حق واقعی‌اش داده نمی‌شود و لذا پاداش و کیفر در قیامت حتمی و قریب الوقوع است. در توضیح چگونگی جزا در دنیا، آیات و روایات فراوانی وجود دارد. قرآن کریم سلب نعمت را با تغییر وضعیت قوم مرتبط می‌داند و می‌فرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾^۲؛ «خداوند سرنوشت هیچ قوم (و ملت) را تغییر نمی‌دهد مگر آنکه آنان آنچه را در خودشان است تغییر دهند». و نیز می‌فرماید: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نُّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾^۳؛ «این، به خاطر آن است که خداوند، هیچ نعمتی را که به گروهی داده، تغییر نمی‌دهد جز آنکه آن‌ها خودشان را تغییر دهند».

^۱ - السجده، ۱۸.

^۲ - الرعد، ۱۱.

^۳ - الانفال، ۵۳.

همچنین می‌فرماید: ﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ﴾^۴؛ «هر مصیبتی به شما رسد به خاطر اعمالی است که انجام داده‌اید، و بسیاری را نیز عفو می‌کند.»

ممکن است این سؤال برای انسان مطرح شود که این مصائبی که ما با آن دست به گریبانیم از کجاست؟ آیه شریفه به این سؤال پاسخ می‌گوید: «هر مصیبتی که به شما می‌رسد به خاطر اعمالی است که انجام داده‌اید.» تازه این مجازات تمام اعمال ناروا نیست. «چرا که بسیاری را نیز عفو می‌کند.»

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «أَمَّا إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عِرْقٍ يَضْرِبُ وَلَا نَكْبَةٍ وَلَا صُدَاعٍ وَلَا مَرَضٍ إِلَّا بَدَنُكَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِي كِتَابِهِ وَ مَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَ يَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَالَ ثُمَّ قَالَ وَ مَا يَعْفُو اللَّهُ أَكْثَرَ مِمَّا يُؤَاخِذُ بِهِ.»؛ «هیچ رگی از بدن نمی‌جهد و هیچ نکبتی نمی‌رسد و هیچ سر درد و بیماری دیگری عارض کسی نمی‌شود مگر به خاطر گناهی که کرده و این همان کلام خدای عزوجل است که در کتاب خود فرموده است: ﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ﴾^۶ و سپس امام فرمود: «آنچه خداوند از آن می‌گذرد بیشتر از آن عقوبتی است که دامان گناهکار را می‌گیرد.»

البته با وجود اینکه ما اشارات فراوانی در آیات و روایات به نظام پاداش و کیفر در دنیا داریم اما کتاب‌های زیادی در این زمینه به رشته‌ی تحریر در نیامده است و در مورد نظام پاداش و کیفر پس از دنیا و در آخرت هم کتبی که به صورت گسترده در زمینه‌ی معاد سخن گفته، به این مسئله نیز پرداخته است.

بنابراین به نظر نگارنده لازم می‌نمود که با انجام تحقیقی که به طور اختصاصی به این موضوع پرداخته باشد به ابهاماتی که در اذهان عمومی در این زمینه مطرح است پاسخ گوید.

^۴- الشوری، ۳۰.

^۵- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۹۹.

^۶- الشوری، ۳۰.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

- ۱-۱- طرح مسئله
- ۱-۲- هدف از انجام تحقیق
- ۱-۳- سابقه ی تحقیق
- ۱-۴- فرضیه ها
- ۱-۵- روش تجزیه و تحلیل و استدلال
- ۱-۶- نوآوری در تحقیق
- ۱-۷- واژه شناسی

۱-۱- طرح مسئله

پاداش الهی را همگان می‌پذیرند و لطف او را زمینه ساز آن می‌دانند. اما هنگامی که درباره کیفر خداوند سخنی مطرح می‌شود پاره‌ای اذهان با سوال و گاه اشکال مواجه می‌شوند که خدای رحمان و جهنم سوزان؟ این امر چگونه ممکن است؟! و در جواب این سؤال باید گفت: اعمال انسان‌ها مستوجب پاداش یا کیفر الهی است و در عین این که می‌دانیم رحمت خدا بر غضب او سبقت دارد، پاره‌ای از گناهان و جنایات آدمیان زمینه‌ساز عذاب الهی و احياناً خلود در جهنم است. اما این کیفر کاملاً نظام‌مند و حساب شده است و اگر در باب پاداش در مواردی رحمت الهی خارج از محاسبه و یا به غیرحساب باشد، در کیفر چنین تعبیری به کار نرفته و هرگز بیش از استحقاق سر سوزنی کیفر صورت نمی‌گیرد. بلکه در بسیاری از موارد مشمول عفو الهی می‌گردد.

پاداش و کیفر الهی از دنیا شروع می‌شود ولی اصل آن در آخرت است و به تمام و کمال به اعمال خیر پاداش داده می‌شود و اعمال سوء نیز آنچه شایسته عفو الهی نباشد مورد کیفر قرار می‌گیرد. اهمیت این موضوع آن‌گاه روشن می‌شود که انسان بداند تمام اعمالی را که انجام می‌دهد و در پرونده او ثبت می‌گردد، حتی اگر به اندازه‌ی ذره‌ای هم باشد در قیامت خواهد دید.

پس نظام جهان بیهوده و عبس نیست و خدای سبحان مؤمنان نیکوکار را با اهل فساد در زمین برابر قرار نخواهد داد و انسان‌های با تقوا را با خودکامگان به یک سرنوشت منتهی نمی‌گرداند.

۱-۲- هدف از انجام تحقیق

پاسخ به سؤال‌ها یا شبهاتی که در ذهن بسیاری از افراد در خصوص زمان، مکان، کیفیت و نوع پاداش و کیفر الهی مطرح است؛ پاسخی که مبتنی بر آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصومین علیهم السلام باشد. پاسخگویی به سؤالات فوق و مانند آن‌ها و دقت در نظام پاداش و کیفر الهی، نگاه اهل ایمان را به مبانی اعتقادی، هدف خلقت، آینده انسان و عالم آخرت روشن‌تر می‌نماید و بیهوده‌انگاری در آفرینش را از منظر نگاه انسان‌ها برمی‌دارد.

۱-۳- سابقه‌ی تحقیق

با توجه به این که موضوع تحقیق در سه حوزه دنیا، برزخ و قیامت مطرح شده است یعنی در صدد بیان وجود نظام ثواب و عقاب در این سه مرحله از زندگی بشر و ذکر پاره‌ای از مصادیق آن بوده است لذا با این معیار در چندین کتابخانه از جمله کتابخانه مجلس شورای اسلامی کتابخانه دانشکده علوم حدیث در شهر ری و کتابخانه عالی شهید مطهری و کتابخانه دانشگاه باقرالعلوم قم برای یافتن کتب مربوط به موضوع، جست و جو صورت گرفت.

لازم به ذکر است در باب ثواب و عقاب در دنیا به صورت مستقل کتب اندکی وجود داشت که از جمله آنها کتاب «*ثواب الاعمال و عقاب الاعمال*» شیخ صدوق و کتاب و نیز کتاب «*آثار الاعمال و منافع الاعمال در دنیا*» سید هاشم ناجی موسوی جزایری می باشد. که این دو کتاب فقط به ذکر احادیث معصومین (علیه السلام) پرداخته اند. علاوه بر این کتب مستقل، نویسندگان بسیار دیگری در خلال بحث های خود در زمینه عدل الهی و نیز معاد، بخشی را به این موضوع اختصاص داده اند. از جمله آیت الله جوادی آملی در «*معاد در قرآن*» آیت الله مکارم شیرازی در «*پیام قرآن*»، شهید مطهری در «*عدل الهی*» و علامه طباطبایی در تفسیر «*المیزان*» ذیل آیات مربوطه و مرحوم فلسفی در «*معاد از نظر روح و جسم*».

برخلاف حوزه اول، در دو حوزه برزخ و قیامت کتاب های بسیار زیادی وجود دارد که تحت عناوین مختلف از جمله «برزخ» و «معاد» به بیان موضوع به صورت کامل پرداخته اند. تا آنجا که نگارنده پیگیر بوده و فهرست پایان نامه ها را در دانشکده ای اصول دین و سایر دانشگاه ها بررسی نمودم چنین پژوهشی را با این گستردگی نیافتم. ضمن اینکه مقالاتی که در این رابطه وجود دارد هر کدام به بخش بسیار جزئی از موضوع پرداخته است.

۱-۴- فرضیه ها

- به بیان قرآن کریم و اقتضای عدل و حکمت الهی پاداش و کیفر اعمال حتماً در برنامه الهی وجود دارد.
- دنیا تحمل پاداش و کیفر کامل را ندارد و ظرف مناسبی جهت اجرای عدالت به شکل کامل نمی باشد.
- به اعمال همه انسان ها و همه حساب و کتاب آنها به طور اتم و اکمل در روز قیامت رسیدگی خواهد شد.
- پس از محاسبه، به اعمال نیک بندگان مومن، با ضریب بالائی پاداش داده می شود ولی اعمال سوء، اگر جایی برای عفو و بخشش نداشته باشد، حداکثر به همان اندازه کیفر داده می شود.
- فلسفه نظام پاداش و کیفر در آیات قرآن توجه دادن به انسان ها و حرکت در جهت رشد و خودسازی و سهولت فرایند تربیت انسان است.

۱-۵- روش تجزیه و تحلیل و استدلال

توجه به همه آیات مربوط در یک موضوع و همچنین در ذیل آن توجه به روایات وارده و نتیجه گیری از آن، روش تجزیه و تحلیل بوده است. و در این پژوهش موارد زیر پیگیری شد و اطلاعات به این صورت گردآوری گردید:

الف: ابتدا آیات قرآن در موضوع مورد نظر انتخاب شد.
ب: با استفاده از آیات عناوین بحث تعیین و در شش فصل دسته بندی و تنظیم گردید.
ج: با مراجعه به تفاسیر، احادیث و کتب مربوطه و منابع موجود فیش برداری صورت گرفت.
د: فیش برداری های مرتبط گردآوری و تفکیک شده و به فصل های مربوطه اضافه گردید و تدوین نهایی صورت پذیرفت.

۱-۶- جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق

- نگاه قانون‌مند به مسئله پاداش و کیفر الهی و کشف نظام مطرح شده در قرآن کریم در این زمینه.
- توجه به پاداش و کیفر الهی هم در دنیا و هم در آخرت و ارتباط آن‌ها با یکدیگر.

۱-۷- واژه‌شناسی

برای درک بهتر هر مطلبی لازم است خوانندگان از کلمات کلیدی مطلب درک واحدی داشته باشند و از این راه به مقصود نویسنده پی ببرند. برای دستیابی به این هدف به واژه‌شناسی سه کلمه «جزاء»، «پاداش» و «کیفر» پرداخته می‌شود.

جزاء :

جزا چیزی است که در برابر کار خیر به نیکی و در برابر کار شر به بدی کفایت و جبران کند و بر این معنی است آیات: ﴿وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحُسْنَىٰ وَسَنُقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا﴾^۷؛ «و اما کسی که ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد، پاداشی نیکوتر خواهد داشت و ما دستور آسانی به او خواهیم داد.» و ﴿وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾^۸؛ «کیفر بدی، مجازاتی است همانند آن و هر کس عفو و اصلاح کند، پاداش او با خداست خداوند ظالمان را دوست ندارد.»

«ازهری» در «تهذیب اللغة» در معنای جزا می‌نویسد «الجزا یكون ثواباً و یكون عقاباً» یعنی واژه جزا هم در مورد ثواب یا پاداش به کار می‌رود و هم در مورد عقاب یا کیفر، ثواب در مقابل کار نیک و عقاب در برابر کار ناشایسته^۹.

پاداش یا ثواب:

از آنجایی که پاداش تقریباً به معنای ثواب است و در آیات قرآن نیز به کلمه ثواب اشاره شده است این کلمه را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

«راغب» در «مفردات» در تعریف ثواب می‌گوید: ثواب چیزی است که در برابر کارهای انسان به او بازمی‌گردد، جزا و پاداش هم ثواب نامیده شده به تصور این که ثواب و جزا یکی است.

واژه ثواب در کار خیر و شر هر دو به کار می‌رود، ولی بیشتر به صورت متعارف و معمول ثواب از برای کار خیر و نیک است^{۱۰} و بر این معنی است آیات: ﴿ثَوَابًا مَنْ عِنْدَ اللَّهِ وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ﴾^{۱۱}؛ «این پاداشی است از

^۷ - الکهف، ۸۸.

^۸ - الشوری، ۴۰.

^۹ - تهذیب اللغة، ج ۱۱، ص ۹۸.

^{۱۰} - ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج ۱، ص ۲۶۹-۲۶۸.

^{۱۱} - آل عمران، ۱۹۵.

طرف خداوند و بهترین پاداش‌ها نزد پروردگار است» و ﴿فَاتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ﴾^{۱۲}؛ «از این رو خداوند پاداش این جهان، و پاداش نیک آن جهان را به آن‌ها داد.»

«زبیدی» در «تاج العروس» به تبعیت از «ازهری» واژه ثواب را به معنای جزا بیان کرده است و برای این منظور به آیه سی و شش سوره‌ی مطفین ﴿هَلْ تُؤْتَىٰ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ استناد کرده است.

زبیدی در ادامه تصریح می‌کند که استعمال واژه ی «ثواب» مختص به کار خیر شده است و اکثر استعمال آن در این مورد است: «أنه في الخير اخصّ و اكثر استعمالاً»^{۱۳}

کیفر یا عقاب:

کیفر به معنی عقاب و واژه‌ی عقاب ویژه‌ی عذاب است^{۱۴} و بر این معنی است آیات: ﴿فَحَقَّ عِقَابٌ﴾^{۱۵}؛ «و عذاب الهی درباره آنان تحقق یافت.» و ﴿أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾^{۱۶}؛ «و از خدا بپرهیزید! و بدانید که او، سخت کیفر است» و نیز ﴿وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ﴾^{۱۷}؛ «و هر کس به همان مقدار که به او ستم شده مجازات کند.»

عقاب از ریشه‌ی «عقب» است و گفته می‌شود «عاقبه بذنبه معاقبة و عقاباً: اخذه به»^{۱۸}؛ «مؤاخذه و عقوبت فرد به خاطر گناهی که انجام داده است»

^{۱۲}- آل عمران، ۱۴۸.

^{۱۳}- تاج العروس، ج ۲، ص ۱۰۴.

^{۱۴}- ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج ۲، ص ۶۲۳.

^{۱۵}- ص، ۱۴.

^{۱۶}- البقره، ۱۹۶.

^{۱۷}- الحج، ۶۰.

^{۱۸}- تاج العروس، ج ۳، ص ۴۱۱.

فصل دوم

توصیف و فلسفه نظام پاداش و کیفر الهی

۲-۱- توصیف نظام پاداش و کیفر

۲-۲- فلسفه نظام پاداش و کیفر